

Ministerul Educației al Republicii Moldova

Proiectul

“Educație de calitate în mediul rural din Moldova”

FORMAREA PROFESORILOR

PENTRU IMPLEMENTAREA CURRICULUMULUI MODERNIZAT

DE LICEU

GAGAUZ DILI HEM LITERATURASI

Suport de curs

Elaborat de: Oxana Uzun

- I. Modernize edilmiş kurikulunun structurası hem funkçiyaları
- II. Gagauz dilinin hem literaturasının didaktik konçeptiyası
- III. Kompetençiyaları kurmak metodologiyası hem didaktik planlanması
- IV. Kompetençiyaların - subkompetençiyaların - üüretmenin içindekiliinin - iş çeşitlerin aralarında davranmaklar
- V. Üüretmāk-üürenmāk-kantarlamak proçesinin didaktik strategiyaları
- VI. Bir üüretim birciinā yapılan didaktik proiektinin structurası (örneklār)
- VII. Metodika teklifleri nicā kurikuluma görā okul kiyatlarını kullanmaa, ki üürenicilerdā bilgi becermāk hem duygu kompetençiyalarını kurmaa

I. MODERNIZE EDILMIŞ KURİKULUMUN STRUKTURASI HEM FUNKTİYALARI

Büük terbietyäk perspektivasındayız, gagauz dilinin hem literaturasının enilenmiş modernize edilmiş kurikulunun okullarda girdirilmesi. Gagauz dilinin hem literaturasının kurikulunun baş neeti, ki ana dilindä araştırılmış informaçıya dooru verilsin. Nicä dä başka predmetlerin kurikulunarı, gagauz dilinin hem literaturasının kurikulumu da izleer, ki ana dilindä bilgilär üürenicyä temellensinnär, üürenici üüretmäk/üürenmäk proşesindä subyekt olsun, hepsi neetlär ana dilindä konkret olsunnar, becermeklär kazanılsınnar, üüretim fikirlemä, interaktiv metodların yardımınnan geçirilsin.

Soşial durumu isteer, ki gagauzlar kendi adetlerini, kendi dilini, kendi kulturasını unutmazınnar. Şindiki yaşamayı annamaa hem taa ii yapmaa deyni, läözım ölä üüretmeyi, terbietyeyi tamannamaa, ki üürenicilär yaratıcı kişi olsunnar. Bu soşial sımarlamaklarını, bu eni istediklerini tamannamaa deyni, okullular läözım ana dilini derindän üürensinnär hem bilsinnär, neçinki onunnan var nicä sevda duygularını dilimizä hem Vatanımıza terbietyemä, var nicä uşakların bilgilerini dünnä hem yaşamak için genişletmä hem derinnetmä.

Var nicä demä, ki bu enilenmiş kurikulumda taa genişän gösteriler önemli ideyaların hem neetlerin sisteması, çünkü bu kurikulumda üüretmäk proşesi geçirilegek kompetençiyalara görä, annamaklara görä (üürenici annêr ne o biler hem biler neredä hem nasıl kullanmaa kendi bilgilerini). Bundan da çekiler, ki kurikulum bir ii orientir gibi üürenmäk kiyatlarını, testleri hem başka da metodika materiallarını hazırlamaa deyni yardım verer. Ama da genä läözım urgulayalım, ki kompetençiyaları tamannamak için en ilkin üüredici koymalı operaşional neetleri, angıların yardımınnan tamannayacak subkompetençiyaları, subkompetençiyaların yardımınnan da tamannayacak dişiplinanın speşifika hem genel kompetençiyalarını. Gagauz dilindä kurikulunun içindekilii hem strukturası temel kurikulunun konteşiasına görä kurulêr.

Ana dilin dişiplinasının içindekiliiini açıklayarkan en ilkin onun läözımını bakalım. Ana dilinin funkçiyası - terbietyesin üürenicinin fikirini, canını, ruhunu, tanımaa dünnänin paalılıklarını, insan toplumunun kulturasını. Bu üzerä da dişiplinanın içindekilii ölä yaratmaları kaplêr, angıları yardım edecek üüretmä, tamannamaa koyulmuş üüretmä kompetençiyalarını.

Genel söz becermekleri läözım kurulsun bölä:

- baalantılı bilgileri oluşturmak hem sözleşmä kulturasını dooru hem läözımını erdä kullanmaa üürenilsin,
- dil bilgilerini oluşturmak, sistemcä hem sözleşmektä kullansın genel söz becermeklerini,
- esaba läözım alınsın **lafetmä, okumak, seslemä hem yazmak uurları.**

Budur dişiplinanın özü hem genel içindekilii.

Modernize edilmiş kurikulunun structurasına girdilär böylä componentlär nicä:

1. Gagauz literaturasının hem gagauz dilinin X, XI hem XII-nci lişey klaslarında didaktika konteşiyası.
2. Gagauz literaturasının hem gagauz dilinin üüretmesindä ilişiklik öz kompetençiyaları.
3. Gagauz literaturasının hem gagauz dilinin üüretmesindä predmetlärarası kompetençiyaları (baalantıları).
4. X, XI hem XII klaslarında gagauz literaturasının hem gagauz dilinin temel kompetençiyaları.
5. V. Klaslara görä gagauz literaturasında hem gagauz dilindä temaların bölünmesi.
6. Gagauz literaturasının hem gagauz dilinin subkompetençiyaları.
7. Lişeylerdä gagauz literaturasının hem gagauz dilinin genel üüretmä teknolojiaları.

8. Kantarlamak strategiyları.

Gagauz literaturasında kurikulumun daavaları X-XII-nci lişey klaslarına deyni bunnardır: artistik tekstlerini bellietmäâ, literaturanın ilerlemesinde fenomennerin maanasını hem önemliliini açıklamaa, literatura üüretmesinin etaplarında üürenicilerin logika fikirini, oluşturmak yollarını bellietmäâ, uşakların yaratıcı işinde aktv kolaylıklarını bulmaa da onnarı kullanmaa, printipleri bellietmäâ hem lişey klasların üürenicilerinde gagauz literaturasında bilgileri hem becermekleri oluşturmaa.

Bu kurikulumda verilerlär predmetin metodologiya temelleri hem konşeptiyları, gagauz literaturasının üüretmäk strukturası hem sisteması, o bellieder üürenmäk materialının temel uuruunu, verer üüretmenin temel tehnologiyalarını, işlendirer bilgi kantarlamasının hem becermeklerin normalarını hem çeşitlerini.

Lişey klaslarının gumanitar profilinde, gagauz literaturasının üüretmesi dominanttır. Hep bu zamanda, belli bişey, literaturayı derindän hem genişän üürenmäâ deyni, läüzım gagauz dilinde dâ bilgilär olsunnar. Bu üzerä verili kurikulumda bir büyük bölüm var, angısında dil teoriiyası üüreniler. Gagauz dilinin büünkü gündä en önemli funktşiyaları: komunikativ funktşiyası, kognitiv (informativ) funktşiyası, estetika funktşiyası, okul kiyatlarının kurulmasını izlemäk, metodologiya gidı, didaktika proyektinin kurulmasını bakmak, ki üüretim proşesi effektiv olsun, didaktika proşesini ilerletmäk, ana dilinde bilgilerin sonuçlarını kantarlamak, gagauz dili hem literatura üüredicilerine deyni teoriya hem sistema temelini kurmak.

Buna bakarak, taa çok önemlilik veriler estetika funktşiyasına, neçinki o gagauz literaturasının hem bütün gagauz halkının kulturasını gösterer.

Verili kurikulumda görä üürenicilär kendi bilgilerini hem becermeklerini gagauz dilinde hem gagauz literaturasında oluşturacaklar. Haliz büyük fayda o üüredicilerä verecek, neçinki onun yardımınnan türlü-türlü kullanmak kolaylıkları esaba alınêrlar, yıllık hem hergünkü urok plannarını kurmaa deyni. Bundan kaarä, bu kurikulumdan üüredicilär genel hem aradaki neetlerini kullanêrlar, urokların davalarını taa doludan gerçekteşirmää deyni, üürenicilerin bilgilerini hem becermeklerini taa üüsek uura kaldırmaa deyni.

Gagauz dilini hem literaturasını, ana dili hem literaturası gibi üürenmäâ pek önemlidir, neçinki onnar yardım ederlär üürenicilerä, kendibaşına yaşamayı başladıynan, üüsek bilgili insannar olsunnar, cana yakın, ii ürekli, kendi ana dilini, vatanını, anaları-bobaları, gagauz kulturasını sevän insannar olsunnar, kendi halkının istoriyasını aaraştırsınnar, gagauz kulturasını ilerletsinnär hem zenginnetsinnär.

Enilenmiş kurikulum başlayacak kullanılmaa metodik kiyatlarına görä, angılarını hazırladılar Üüretmäk Ministerliin azaları.

II. GAGAUZ DİLİNİN HEM LİTERATURASININ DİDAKTİK KONTEPTİYASI

Gagauz dilinin hem literaturasının üüretmāk/üürenmāk proşesinin baş neeti, ki etişmää Moldovadaki hem Evropadaki üürenmāk uurlarına, tamannamaa gagauz dilinin standartlarını. Bu distiplinanın konteptiyasında isteniler, ki ana dili üürenilsin diil sade orfografiya kurallarını bilmāk için, ama taa çok sözleşmāk için, taa çok sözü kullanmak için. Gagauz dili lääzım üürenilsin ölä, ki olsun nicä kullanmaa onu praktika işlerindä, yaşamanın herbir situatıyasında.

Gagauz dilinin hem literaturasının distiplinasını üürenärkän yıl-yıldan okulcuların sözlerini lääzım ilerletsinnär, taa dolu, taa zengin onnarın lafetmesini leksika tarafından yapsınnar, ki okulcular bilsinnär ana dilini kullanmaa diil sade derstä, şkolada, ama sokakta da, evdä dä, herbir iştä dä, topluşlarda da, takrir hem yaratma yazmaklarında da.

Modernize edilmiş kurikuluma görä gagauz dilinin hem literaturasının üüretmesindä/üürenmesindä ilk erä distiplinanın temel, speşifika kompetenşiyaları koyulêr. Gagauz literaturasının hem gagauz dilinin üüretmesindä lişeyistlerdä lääzım oluşturmaa bir kompetenşiya sisteması, angısı üç bölümdän kurulu:

- genel kompetenşiyalar, angıları genel üüretmāk içindekiliinä baalı;
- predmetlärarası kompetenşiyalar, angıları üüretmāk predmetlerin hem arealların belliedili paylarına baalı;
- temel kompetenşiyalar.

Genel kompetenşiyalara girerläär aşaadakılar: serbest sözleşmāk kompetenşiyaları, paalılık kompetenşiyaları, genel kultura kompetenşiyaları, üürenmāk kompetenşiyaları, informaşiya kompetenşiyaları, komunikativ kompetenşiyaları, soşial kompetenşiyaları, kişilik kompetenşiyaları.

Bu kompetenşiyaların soyları gagauz literaturasının hem gagauz dilinin üüretmesindä temel kompetenşiyaların gerçektirmāk etaplarını oluşturuêrlar.

Psihologiya hem pedagogika aspektinä görä genel kompetenşiyalar yardım ederläär gerçektirmää üüretmāk çıkışların o bilgi, becermāk hem paalılık davranmakların üüsek uuruunu, angıları lääzım üüretmāk proşesinde oluşturuulsunnar.

Üürenicilär ana dilini dooru becersinnär kullanmaa, ana dilindä kendi fikirlerini becersinnär açıklamaa, ana dilindä kendi üüsek duygularını ürek dalgalanmasını, can sıkılını söyleyläbilsinnär, herbir adamın sözüne söz bulsunnar – budur ana dilinin, gagauz dilinin, en önemli **üüretmāk/üürenmāk printipi**. Bundan başka gagauz dilinin hem literaturasının üüretmāk/üürenmāk proşesindä başka da printiplär gerçekteneer:

• **bilim printipininä** görä artistik yaratmaların analizi hem dil teoriesinin materialları lääzım bilim tarafından bakılsınnar, üürenicilerin bilgileri üüsek uurda olsunnar deyni. Buna deyni üüredicilerin dä bilgileri lääzım kaavi hem derin olsunnar, angısına büyük yardım bu kurikulum verer;

• **perspektiva printipinin** davasını çözmää deyni, üüredici lääzım derslärde devamnı işlesin o üürenicilärlän, angıları kendi yaşamasını ana dilinä baalayacaklar, angıları gelän zamannarda gagauz dili hem literatura üüredicisi olacaklar, angıları ana dili problemlerinin çözesinä katılacaklar, dil hem literatura uurunda araştırmalarlan zanaatlanacaklar.;

• **teoriyanın praktikaylan baalantısı printipi** ozaman gerçää çıkacak, açan kabul edilmiş teoriya bilgileri praktikada kullanılacaklar, açan üürenicilär onnarı hergünkü lafetmesindä kullanacaklar, dooru yazmaa bilecekler hem becerecekler;

• **yaşamının hem incəzanaatın aralarında baalantı printipi.** Bu printipä görä üürenicilerdä creativlik kompetençiyaları terbiyedilecek, üürenicilär becereceklär ayırtmaa yaşamının gözäl taraflarını kötü taraflarından;

• **göstermäk printipini** Bu printipä görä üüredici hem şkolacıların sözlüünü zenginleder, hem onnarı estetika tarafından terbiyeder, hem üüreder kendi düşünmeklerini, bakışlarını, fikirlerini serbest hem logikayca dooru açıklasınar.

• **semantika printipi.** Bu printipin tamannaması götürer ona, ki üürenicilerin sözü zenginensin, dil birciklerinin maanaları annaşılı olsun diil sade konteksttä, ama kontekstän ayırı da.

• **janra hem stilistika printipi** izleer, ki üürenicilerin aazdan hem yazılı sözleşmesi ilerlensin hem düzgün olsun.

• **sözleşmäk printipi.** Kullanmaa dili nicä bir sözleşmäk kolaylımı.

• **aktiv araştırmak printipi.** Araştırmakan eni informaçıayı, üürenicilär kendi bilgilerini, becermeklerini gagauz dilindä hem literaturasında üüsek uura kaldıraceklar.

• **autoterbietmäk printipi** temelleneer ona, ki kabuledilmiş bilgileri üürenicilär kendi-kendilerinin terbiyetmesini, kendi-kendilerinin ruh, annamak, seslemäk becermeklerini zenginetsinnär.

Gagauz dili, ana dili olarak, kişinin hertaraflı terbiyetmesindä bir büyük faktordur. O lişeyistlerdä söz hem komunikativ becermeklerini oluşturêr, angıları yaşamının türlü-türlü sferalarında läüzüm. Bu becermeklär, korunmuş informaçıya kolaylıkları gibi, yardım edelär evladboyların arasında baalantıları oluşturmaa, insannarda dil uurununu, adamın soşial üzünü, onun soşial aktivliini, kultura hem intelektual uurununu, ruh dünnesinin oluşturmasını gösterer. Bu üzerä predmetin içindekiliindä çok informaçıya gagauz halkının etnogenezi için, onun kultura için var. Haliz dildä görüner halkın kultura, istoriyası, adetleri, tradiçiyaları hem mentaliteti. Bundan kaarä, gagauz dili predmetinin içindekiliindä var çok material gagauz halkının hem Gagauz Erindä, Moldova Respublikasında yaşayan başka halkların da istoriya ilerlemesi için.

Literatura üüretmesinin konçeptiyası belliediler gumanist pedagogika paradigmasının yardımınan. Onun en önemli davası: üürenicilerdä üürenmeyä interesi uyandırmama, işbirliini, saburluu, improvisaçıya zenginliini, araştırmayı hem dooruluun bulmasını esaba alarak.

Üürenicilerin literatura üüretmesindä ana literaturasından kaarä bütündünnä klasika literaturasının büyük eri var, neçinki o lişeyistleri hem estetika, hem ruh tarafından terbiyeder. Lişey klaslarında ana literaturasının üüretmesi taa üüsek uurda geçiriler: yaratıcı işlerin burada büyük rolü var (üürenicilär tekstlän işleerlär, kendi düşünmeklerini hem bakışlarını açıklayarak, biri-birinnän fikirlerini yaraştıreerlar, okunmuş yaratmalarına hertaraflı derin analiz yapêrlar. Yaratmaya analiz yaparkan, onun formasının hem içindekilerin arasında birliini, yaratmanın janrasını, avtorun pozitiyasını, yaratıcının individual stilini esaba alêrlar.

Gagauz literaturası hem gagauz dili X, XI hem XII-nci lişey klaslarında kurikuluma görä üürenileceklär bir predmet gibi. Uroklarda gagauz artistik yaratmaları hem gagauz dilinin teoriyası barabar verileceklär, ama üüretmäk taa üüsek uurda olacak. Taa çok ders literatura üüretmesinä veriler. Gagauz literaturasının yaratmaları hem derin bilgiler üürenicilerä vererlär, hem onnarı estetika tarafından terbiyederlär. Artistik literaturası büyük yardım verer lişeyistleri üüretmää ii ürekli, cömert, doorulukçu, esaplı, zengin ruhlu olsunnar; kendi ana tarafını, ana dilini, dolay dünneyi sevsinnär hem korusunnar; gagauz halkının hepsini var olan paalılıklarını ilerletsinnär hem zenginetsinnär, gelän evladboylarına onnarı etiştirsinnär.

Üretmāk plannarında gagauz literaturası hem gagauz dili ana literaturası hem ana dili gibi verilerlär. Bu taraftan literaturanın hem dilinin büyük komunikativ rolü var, neçinki üürenicileri lääzım üüretmää gagauzça dooru hem gözäl lafetsinnär, türlü-türlü literatura kolaylıklarını, lafçevirtmelerini hem orfografiya kurallarını dooru kullanarak.

III. KOMPETENŢİYALARI KURMAK METODOLOGİYASI HEM DİDAKTİK PLANLANMASI

Nicä bileriz, modernize edilmiş kurikulumun structurasına operaŢional neetlerin erinä kompetenŢiyalar girdirildilär. Ama çok kerä peyda olêr soruş nedir o kompetenŢiya, herbir üüredici/üürenici, insan bu termini annêêr mı? Nedir o kompetenŢiya, angı maanayı kaplêêr bu termin?

CompetenŢiya o- bir bilgi, becermāk hem davranmak sistemi kazanılmış üüreniciylän üürenmāk proŢesindä hem işlendirilmiş türlü speŢifik kontekstlêrdä, angıları okulcunun yaş uuruna hem bilgi kabletmāk becermeklerinä uyêrlar hem angıları yardımcı olacak real yaşamanın problemlerini çözdürmää.

Herkerä dä üüredici lääzım olsun hazır açıklamaa kompetenŢiyanın kuralını ölä ki herbir üürenici hem üürenicilerin anaları bobaları annasınnar ne saklı bu kuralda, kompetenŢiyaların kurulmasından da sora angı becermeklär hem bilgilär üürenicilerdä olacak. Kendi üürenicilär dä soruşa ne bän bilerin? Hem ne ani bän bilerim neredä hem angı situaŢiyada var nasıl onu kullanayım?

Ileri kurikulumnar kuruldılar genel, speŢifika hem operaŢional neetlerä görä, enilenmiş kurikulum sa temellener kompetenŢiyalara. Neetlerin yardımınnan üürenici lääzımdı bilsin hem becersin bişey yapmaa, kompetenŢiyalar sa yardım edeceklär annamaa ne biler üürenici hem nicä kendi bilgilerini kullanêr. Ama da lääzım çizileylim, ki kompetenŢiyaları üürenicilerdä kurmak için lääzım mutlak izleyelim üüretmāk-üürenmāk –kantarlamak prinŢipini. KompetenŢiyaları kurunca en ilkin birkaç operaŢional neet koymalıyız. Neetlerin çözdürülmesi üürediciyi subkompetenŢiyaların kurulmasına getirecek, subkompetenŢiyaların da gerçekenmesi gagauz dilinin speŢifika kompetenŢiyaların kurulmasına getirecek, speŢifika kompetenŢiyaları da diŢiplinalar arası hem genel kompetenŢiyalarını gerçekleştirir. Üürenilän okullarda gagauz dili hem literatura nicä ayırı bir diŢiplina bölä funkŢiyaları tamannêêr, ki açıklamaa gagauz üürenicilerinä ana dilinin rolünü uşakların terbiyetmesindä hem kendiliini kurmak için.

Gagauz dilinin üüretim proŢesi başarılı olsun deyni öz kompetenŢiyaların sisteması mutlak lääzım kurulsun. Bu sistemayı var nasıl bölelim üç paya:

- öz kompetenŢiyalar, angıları bütün üüretim sistemasına baalı;
- diŢiplinalararası kompetenŢiyalar;
- temel, konkret gagauz dili hem literatura diŢiplinasına deyni kompetenŢiyalar.

Bu kompetenŢiyalar cuvaplıdır, ki üüretim olayları geçirilsin didaktika situaŢiyalarına görä, bir konkret temaya görä. Bu tip kompetenŢiyalar izleerlär, ki temel öz kompetenŢiyalar gagauz dilinin hem literaturasının üüretmāk/üürenmāk proŢesindä tamannansın hep bu kompetenŢiyalar üürenicilerin üüretim rezultatını sözleşmenin herbir tipinä görä (seslemāk, lafetmāk, okumak hem yazmak) bellieder.

Temel, öz kompetenŢiyaların kurulmasında esaba taa alınêr bilgilär gagauz dili hem literatura diŢiplinası için (dilin hem sözleşmenin teoryası), angılarını üürenicilär praktikada kullanaceklar.

Lişeylerdä literatura üüretmesinin genel kompetenşiyaları yardım ederlär okulcuları lafın incäzanaatına, gagauz hem dünnä literaturasının ruh zengininiä yaklaştırmaa.

Lişeylerdä gagauz dilinin üüretmesindä läözım esaba almaa dil bilmesinin üç uurunı angıları yardımcı olur üürenicilerdä kompetenşiyaları kurmaa. Bu üç uura görä da subkompetenşiyaları da koyerız:

- reşeptiv uurunı (nicä lişeyistlär kabledelerlär teksti hem onun için kendi bakışlarını açıklêêrlar);
- reproduktiv uurunı (kabledilmiş informaşiyayı açıklêêrlar, gagauz literatura dilinin normalarını esaba alarak, kullanarak);
- produktiv uurunı (teksti kendibaşına kurêrlar, gagauz literatura dilinin normalarını esaba alarak, kullanarak).

Bu uurlara görä dâ kompetenşiyaların oluşturmasında, bundan kaarä, esaba alınêrlar gagauz dili için o kabledilmiş bilgilär (söz teoriyası hem dil teoriyası), angılarını lişeyistlär artık praktikada kullanêrlar.

Üürenicilerin genel söz çalışmasında çeşitli işlemler soyları var: davalar, sınışlar, angıları yardım ederlär genel hem gagauz dili distişlinasının speşifika kompetenşiyalarını oluşturmaa.

Herbir uşaan yaşamasında üürenmää/bilmää okumaa-yazmaa-sözleşmää ana dilindä en läözımnı, en önemli. Bu yaşamak vakıdında okulcunun fikirlemesi, sözleşmesi, kişilik duyguları bütüdüden ilerler.

Okumak-yazmak üüretmesi oyun formasında geçer, türlü söz oyunları kullanılır. Onnarın yardımından okulcular lafların analizini yaprlar, lafların özelliğinden, sözleşmekte kullanmasından meraklanêrlar (laflardan cümlä, cümlelerden tekst kurêrlar). Bölä metodologiyanın yardımından **serbest ana dilindä lafetmek kompetenşiyası** kurulär.

Üürenmekte uşaklar materialın içindekiğini uydurêrlar, yaratırêrlar, bu üzerä onnar läözım durmamayca düşünsünär; analiz, sentez yaparken kendi çıkışlarını, kararlarını inandırırınar; çok cevap arasında doorusunu bulsunnar, ayırırınnar. Bir derstä üürenicilerä läözım türlü işler hem sınışlar verilsin; iş mikrogrupalarda, individual, diferensiyal hem toplam bütün klaslan geçsin.

Üüreniciler hevezlän üürensinnär deyni, nekadar taa çok eni informaşiya kabletsinnär deyni hem neredä hem nicä kabledilmiş informaşiyayı kullanmaa annasınnar deyni onnarı läözım meraklandırmaa: türlü üretmek davalarını didaktik oyunların yardımından çözmää, taa çok çeşitli iş vermää (krosword, şarada, rebus, oyun h.b.); eni teknolojileri kullanmaa.

Ama da derstä hepsi läözım eterli olsun (bir dersä deyni çok kompetenşiya tamannamak için neetlenildiyse üürenicileri var nasıl zorladalım), çünkü kompetenşiyaların sayısı real läözım olsun nekadar var nasıl tamannansın bir dersin zamanında.

Gagauz dilinin üüretmesindä okulcuların komunikativ bilgileri läözım ilerlesin. Bu kompetenşiya oluşturulacak ozaman, açan uşaklar diil sade çok hem dooru lafedeceklär gagauz dilindä, ama düşüneceklär dâ ana dilindä. Üüretmek materialından tanışarkan, üüreniciler taa hevezlän herbir işi yapêrlar, düşünêrlär (analiz-sentez, çıkış yapêrlar, argumentleerlär, dooru karar başka cevap variantların arasından ayırêrlar).

Butakım en büyük, en paalı kompetenşiya üürenicilerdä oluşturulêr – **yaratmalı düşünmek**, angısı üretmenin bütün temelidir.

Pek faydalı derslerdä kullanmaa problemalı işleri, açan okulculara veriler işin bir parçası, bir bölümü, ama bütünnäa açıklanmêêr da üürenici lääzım kendisi düşünsün, aarayıp, dooru cuvap soruşa bulsun. bu momenttä da üüenicilerdä **araştırmak kompetenşiyası** kurulêr.

Lääzım otakım kurmaa derslerin proektlerini , ki herbiri var nicä sölesin kendi fikirini bu problemaya görä, açan problema birisini dä brakmêêr bir tarafta, hepsini düşündürder. Üüenicü üüretmektä diil obyekt, ama o üüretmenin subyekti. Üüredici üüenicilerä vermeer hazır bilgileri, ama herbir derstä, menedjer olarak, meraklandırêr uşakları; ölä onnarı üüreder, ki kendileri bilgileri **aarasınnar, bulsunnar, kullansınnar.**

Üüretmâk metodika çeşitleri herkerä baalı üüretmâk kompetenşiyalarına hem neetlerinä, praktikada dili dooru, annayıpta, argumentli kullanmaa (monologlu hem dialoglu sözündä, aazdan hem yazılı sözleşmektä).

Sade tradişional metodları bugünkü eni tehnologiyalarlan birerdä kullanarkan, var nasıl ölä meraklandırmaa üüenicileri, ki onnar istesin kendibaşına bilgileri aaramaa, becermeklerini ilerletmää, *beensin, sevsin, istesin üürenmää.*

Metodika teklifleri gagauz dilinin hem literaturasının üüretmesinda baalı genel hem speşifika kompetenşiyalara. Nasıl biliner Evropadaki soşial istediklerä görä hem Moldovada da en ilk erdä durêr **ana dilindä serbest sözleşmâk kompetenşiyası.** Ondan da çekiler gagauz dilinin baş üüretmak neeti-vermaa derin hem kaavi bilgi üüenicilerä sözleşmak için, dooru lafetmâk için, üüretmaa onnarı ölä, ki bilsinnar kullanmaa ana dilini her uurda: ilkin lafetmektä, sora yazmakta, okumakta hem seslemektä. Bu neeti üza çıkarmaa deyni, üüredicilar laazım türlü metodları kullansınnar.

Herbir derstä tekstleri, yaratmaları okumaa, yazmaa, annatmaa üüredarkan, laazım kullanmaa o metodları, angıları, uyandırıp, kaldıraceklar üüenicilerin havezini üürensinnar derindän söz teoryasını, gagauz dilinin gramatikasını, terbietsinnar sevda ana dilina, ana tarafına, gagauz halkına. Orada, neredä üüredici lääzımını metodları kullanêr, meraklı üüreder, okulcular kendibaşına başlêêrlar annamaa gagauz literaturasının demekliini, gagauz halkın adetlerini, yaşamasını, kulturasını. Onnar taa dooru başlêêrlar lafetmää, taa sık sesleerlär ihtiarların lafetmesini, taa çok okuyêrlar ana dilinda artistik kiyatlarını, gazetaları, dergileri hem başka. Onnarın dili leksika tarafından gün-gündän ilerleer, dolêr eni laflarlan, yaklaşêr literatura dilinä.

Taa bir momenti mutlak lääzım urgulayalım, ki kompetenşiyaların tamannanması için taa ii olur içindekiliin iyllık (uzun) hem hem kısa planlamasında herkerä **üüretmâk bircii** bütündän bakılsın, çünkü bir üüretim bircii temel kompetenşiyaları var nasıl kaplasın. Üüretim birciinä sä girän temalar speşifika hem subkompetenşiyalarını kaplêêrlar. Deyecez: . **tema** “Nikolay Baboglu - proza”- **üüretim bircii.** Burada **temel kompetenşiyası** –ana dilindä serbest hem dooru sözleşmâk.

Speşifika kompetenşiyaları - *Annamak kompetenşiyası.* Annamaa gagauz dilinin özelliklerini, onun terbiemâk funkşiyalarını, stilistika kolaylıklarını, dilin temel normalarını, dooru serbest lafetmää deyni, *sözleşmâk kompetenşiyası.* Üüenicü kullanabilir dilin temel kultura normalarını hem sözleşmektä, hem yazıda, türlü önemli yaşamak situaşiyalarında hem lafetmâk proşesindä. Üüretim birciinä “Nikolay Baboglu - proza ”kurikulumun içindekiliinä görä kaplêêr te bu temaları:

Annatmalar:

“Ayva çiçekleri”,

“Güllerdä yaşlar”.

Bu temalara görä da var nasıl neetleyelim **subkompetenşiyaları**: Yaratma personajların pozitiv hem negativ taraflarını bellietmäk; Baş oyuncuların süretlerini esaba alarak, dünnä literaturasından örnek vermäk, onnari yaraştırmak karakteristikasını yapmak; Yaratmalarda temel konfliktini bellietmäk hem onun analizini yapmak; Yaratmaların ayırı epizodlarına inştenirovka yapmak.

Shema variantında bölä olur:

Bütün yıla, uzun zamana didaktik planlaması (kalendaristik planı)

Üretim bircii	Speşifika kompetenşiyalar	Üretim birciinä girän temalar	Saatlar	Kalendaristik zamanı	Dene-meklär

Kısa zamana didaktik planlaması (tehnik proekti)

Da ta	Subkompeten-şiyalar	Ürenilän tema	İş çeşitleri	Kantarlamak	Didaktik kolaylıkları (minutlar)	Deneme klär/ evdeki iş

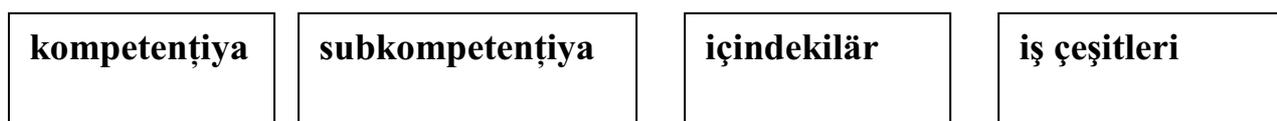
Didaktika neetlerinä bakarak, kompetenşiyaları var nicä birkaç aspektä görä açıklamaa:

- metodların genellii yada birlii;
- bilgi vermesinin formaları;
- becermeklerin oluşturmaı;
- lişeyistlerin becermeklerini oluşturmaa deyni predmetlerin birlii;
- ürenmektä yaratıcı aktivliin hem kendibaşlıın terbietmesi.

Burada iterim çizileyim, ki kısa planlamayı da yaparkan, her kerä bir bütün üretim birciinä didaktik proekti yapılsın lääzım, diil ayırı deslerä görä. Bir proekt bir üretim birciini hem ona girän subtemaları lääzım kaplasın, sade ozaman ürenicilerdä kurulaceklar subkompetenşiyalar → speşifika kompetenşiyalar→temel kompetenşiyalar→genel kompetenşiyalar.

IV. KOMPETENŞİYALARIN - SUBKOMPETENŞİYALARIN - ÜÜRETMENİN İÇİNDEKİLİİNİN - İŞ ÇEŞİTLERİN ARALARINDA DAVRANMAKLAR

Nicä açıklandı biraz taa ileri kompetenşiyaların - subkompetenşiyaların - üüretmenin içindekiliinin - iş çeşitlerin aralarında var siki baalantılar .



Enilenmiş, modernize edilmiş kurikulumda artık verili bu davranmak printipi. Bu verili sıradan bir komponenti kaçırırsaydıık artık bütün üretim proşesi bozular. Bu komponentlerin biri-biri ardısora çözdürülmesi üretim proşesini efektif yapır.

Üredici her kerä didaktik proiektini kurarkan en ilkin bellieder kurikulumu görä hem plannanmış zamana görä angı üretim bircii ürenilecek hem angı temaları kaplêêr o üretim bircii. Üretim bircii bu sincirciktä kaplêêr termini **içindekilär**. Üretim bircii belliolduynan, ikinci adım mutlak olacak **kompetençiyalar**, angıları cuvaplıdır ona ne üreneceklär okulcular, angı bilgileri kazanacak uşaklar. Buradan artık gelişer subkompetençiyalar. Çünkü bileriz, ki temel hem speşifika kompetençiyaları realize etmäk etmäk için isteniler subkompetençiyaların belliedilmesi. Subkompetençiyalar belliolduynan, hem deslerdä onları kazandıynan kendi kompetençiyalara da etişiriz. Burada genä peyda olêr soruş. Kompetençiyalar tamannansın deyni läázım seçilsin üretim bircii, hem belli olsunnar subkompetençiyalar, angıları kazanılacak deslerdä temaları ürenärkän, ama subkompetençiyaları tamannamak için ne läázım? Subkompetençiyaların da başarılı olması için mutlak türlü iş çeşitleri, temellenip üretim birciindän gelişän informaçiyaya, läázım çözdürmää.

Bu teoriayı tabliça formasında göstermeliyiz.

Kompetençiyalar	Üretim bircii	Subkompetençiyalar	İş çeşitleri
<p>Bilmäk literatüra terminlerini: annatma, masal, şiir, dastan, roman, poema, maani, fabula, fıkra; öz fikir, kahraman, personaj, süjet, kompozitiya, yaratmanın içindekilii. Okumak hem annatmak tekstin içindeki maanasını, temasını, öz fikirini, janrasını. Yaratmaları açıkgöz okumaa, verili soruşlara cuvap etmää. Okunmuş tekstlerä kendileri soruş kursumak, içindekiliiin olaylarını hem personajların yaptıklarını esaba alarak. Teksti demekli hem akıntılı okumak, logika hem psihologika pazalarını esaba alarak.</p>	<p>Halk yaratmaları, folklor.</p> <p>1. Masallar.</p> <p>“Askerci yavklı”,</p> <p>“Büülü kavallar”</p> <p>2. Dastannar.</p> <p>“Köroglu”.</p>	<p>Yaratmaları sıradan hem kısıdan, plana görä hem plansız annatsınnar, en önemli olayları hem personajların süretlerini açıklarak. Okumakta, seslän ayırmaa baş personajların sözünü, yaratmanın kulminaçiyasını. Okunmuşa komentariya hem interpretaçiya yapmak.</p>	<p>Verili terminlerin masal, dastan maanalarını açıklasınnar. Masalların hem dastannarın baş personajların kötü hem pozitiv yaptıklarını tabliçaya görä yazsınnar. Masallardan büülü momentleri ayırı çıkarıp yazsınnar. Gagauz dilinin folklorunda kaç dastan var açıklasınnar. Başka masallardan personajlarlan yaratırsınnar.</p>

Lițeylerdä literatura üüretmesinin genel kompetențiyaları yardım ederlär lițeyistleri lafın incäzanaatına, gagauz hem dünnä literaturasının ruh zenginniinä yaklaştırmaa.

Literatura üüretmesinin genel kompetențiyası bir kvalifikațiyalı okuyucu, hertaraftan terbiyeli bir kişi oluşturmaa.

Literatura üüretmesinin temeli – artistik yaratmaların okuması hem üürenmesi, lițeyistleri yazıcıların hem şairlerin biografiyalarından, gagauz literaturasının hem gagauz dilinin taa derindän hem geniřtän tanıştırması.

Bu kompetențiyaları halizä çıkarmaa deyni, kurikulumun sınırlarında gagauz literaturasında hem gagauz dilindä belliedili içindekilär verili.

Bu taraftan aşaadakı neetlär var:

- kurikulumun sınırlarında lițeyistlär läüzım gagauz hem başka dillerdän çevirilmä literaturasının yaratmalarını okusunnar;
- oluşturmaa lițeyistlerdä o bilgileri, angıları yardım edeceklär onnara derindän artistik yaratmaların içindekiliini, ideyasını hem paalılını annasınnar da hazırlamaa üürenicileri geniřtän artistik yaratmalarına hertaraflı analiz yapsınnar;
- oluşturmaa lițeyistlerdä ölä becermekleri, angıları göstererlär literaturayı bir söz incäzanaatı gibi;
- oluşturmaa lițeyistlerin becermeklerini teksti hem yaratmanın içindekiliini estetika tarafından kabletsinnär;
- annasınnar hem analiz yapsınnar tekstin artistik kolaylıklarına;
- ilerletmää hem kaaviletmää lițeyistlerdä seslemektä, lafetmektä, okumakta hem yazmakta söz kompetențiyalara görä becermekleri.

Genel kompetențiyaların oluşturmasında, bundan kaarä, esaba alınêrlar gagauz dili için o kabledilmiş bilgilär (söz teoriiyası hem dil teoriiyası), angılarını lițeyistlär artık praktikada kullanêrlar.

Üürenicilerin genel söz çalışmasında çeşitli iřlemäk soyları var: davalar, sınışlar, angıları yardım ederlär subkompetențiyaları oluşturmaa.

Genel kompetențiyanın hem subkompetențiyanın, iřlemäk soylarının arasında sıkı baalantılar var: herbir konkret genel kompetențiyaya bir belliedili üüretmäk soyu baalı.

Lițeyistlerin çalışmak tipleri söz teoriiyasının hem dil teoriiyasının üürenmesinä baalı, da onnar yardım ederlär genel kompetențiyalarını oluşturmaa.

V. ÜÜRETMAK-ÜÜRENMAK-KANTARLAMAK PROŖESİNİN DİDAKTİK STRATEGİYALARI

Metodika strategiyaları gagauz dilinin hem literaturasının üüretmäk – üürenmäk – kantarlamak prořesindä baalı onnun **temel, spețifika** hem **sub** kompetențiyalarına, gagauz dilinin temel öz kompetențiyalarına (terbietmäk, annamak, ana dilindä sözleřmäk, ana dilindä becermeklerin kurulması, lingvistik (dil aaraştran), ana dilinin, halkının kulturası), herbir klas için tematika içindekilii, üürenicilerin yaş hem bilgi uurlarını, üüredicilerin pedagogika masterliini. Nasıl biliner, gagauz dilinin baş üüretmäk neeti-vermää derin hem kaavi bilgi üürenicilerä sözleřmäk için, dooru lafetmäk için, üüretmää onnarı ölä, ki bilsinnär kullanmaa ana dilini her uurda: ilkin lafetmektä, sora yazmakta, okumakta hem seslemektä. Bunnar hepsi gagauz dili hem literatura derslerindä tamannansınnar deyni üüredicilär türlü didaktik metodlarını hem

strategiyalarını lăazım kullansınar. **Didaktik strategiyaları**– bu termin kullânîlêr, ki audio-vizual kolaylıklarının yardımınan üüretim teknikalarını zenginnetmăă. **Tehnologiya** – bütin proşelăr, metodlar angıları rezultatlı, niyetli edinmek için kullânîlêrlar.

Ki üüsek uura dilimizi geliştirmăă deyni gagauz dili derslerindă üürencilerin sözünü lăazım zenginmedelim. Üürencilerin sözünü zenginnetmăk yolunda nekadar taa çok didaktik strategialar, metodlar kullanmalımız.

Metodları ayırarkan esaba lăazım alalım ki:

- Bük klaslarda yaraştırmanın, asoşianın, konversaşianın yardımınan üürencileră abstrakt bilgilăr veriler;
- Herbir okul diştiplinasının üüretmesindă / üürenmesindă kendi metodlar hem teknikalar var;
- Herbir temanın üürenilmesindă kendi metodlar hem teknikalar var. Çünkü, er metodlar ii seçilmediysă, üürencilerin bilgi hem yaş uurlarını esaba almarsa, bilgilăr başarılı olamaz, gerçekenămăz.
- Eni metodları kullanaraktan mutlak lăazım urgulamaa, gagauz dili diştiplinanın ilişkilerini başka okul doştiplinalarınan.

Herbir derstă tekstleri, yaratmaları okumaa, yazmaa, annatmaa üüredarkan, lăazım kullanmaa o metodları, angıları, uyandırıp, kaldıracêklar üürencilerin havezini söz teorisini gagauz dilinin gramatikasını derindăn üürensinnăr, sevda ana dilină, ana tarafına, gagauz halkına terbietsinnăr. Orada, neredă üüredici lăazımın metodlarını kullânêr, meraklı üüreder, üürencilăr gagauz literaturasının ekspresivliini, gagauz halkın adetlerini, yaşamasını, kultasını kendibaşına başlêrlar annamaa. Şindiki istedikleră göră da bileriz, ki en önemli üürenici bisin hem annasın ne o biler hen neredă hem nică kendi bilgilerini var nasıl kullansın. Onnar taa dooru hem serbest başleerlar lafetmaa, yaşlı insannarın sözünü sesleerlăr, taa çok okuyerlar ana dilindă artistik kiyatlarını, gazetaları, dergileri hem başka. Onnarın dili leksika tarafından gün-gündan zengineneer, doluşêr eni laflarlan, yaklaşêr dilin literatūra normalarınadilină. Yaşamanınreal situaşiyalarında türlü problemleri taa kolay çözdürerlăr.

Türlü metodların hem strategiyanın oluşturmaları için en ilkin lăazım didaktik tehsologiyalarını gerçekenştirelim. Belliedili seçilmiş tehsologiyalar işleerlăr aşada verili printipleră göră:

- üüredici lişeyistlerin literatürada ilerlemăk uurunu, onnarın becermeklerini, intereslerini lăazım esaba alsın;
- üürenilăn tekstinin estetika özelliklerine orientir yapsın;
- literatūra üüretmesinin neetlerine hem standartlarına göră üüretmăk tehsologiyalarını seçmăk;
- urokların çeşitli tiplerine göră üüretmăk tehsologiyalarını seçmăk.

Lişey klaslarında gagauz dilinin üüretmesindă hem kognitiv, hem reflektiv, hem komunikativ çalışmak soyları teklif edilerlăr.

Kognitiv soylarının aşada verili tipleri var:

- artistik faktların bellietmesi hem onnarın konkret literatūra tekstinin işlemede maana annaması;
- yaratmanın istoriya-literatūra hem belliedili asirin kontekstindă analiz yapması becermekleri;
- literatūra teorisinin bakışına göră çıkışların hem gipotezaların argumentaşıyası;
- kendibaşına okumaa deyni literatūra yaratmaların hem kritika statyaların seçilmesi;
- toplanılmış hem kontrol edilmiş literatūra materialların sistematizaşıyası;
- artistik olayların analizi.

Refleksiv (yaratıcı) soylarının bölä tipleri var:

- lişeyistlerin yaratıcı bakışların ilerlemesi;
- literatura yaratmasının analiz metodların bilmesi;
- literatura alayında yaratıcı davaları (yaratmalar, testlär, reñenziyalar, kritika statyaları, monologlar-fikirlemelär, eselär h.b.) ;
- bilim-aaraştırıcı karakterindä davalar (referatlar, tezislär, nasaatların hem haberlerin hazırlaması).

Üürenmäk soylarının bölä tipleri var:

- kişilärarasında dayanmak temelindä davranmakların kurulması;
- artistik tekstinin kolektiv analiz yapmasında dialogların, polilogların, polemikaların götürmök becermekleri;
- verili literatura olayına avtorun pozitiyasını başka avtorların bakışlarınnan yaraştırması;
- kişinin farklı soşial yaşamasının hepsindä sferalarında aazdan hem yazılı literatura sözlerinin ilerlemesi.

Çok önemli bir punkt burada kantarlamak didaktik strategiyelerinin dooru hem adekvat seçilmesi. Strategiyeler dooru secilmediysä üürenicilerin yaş uuruna, bilgilerinä uymarsa konkret üüretim birciklerine baalı diilsä ozaman kantarlamak real olamaz. Üürenicilerin haliz bilgi uurunu belliedilmöz.

Kantarlamak, kurikulumun bölünmöz payıdır. Kantarlamak kazanılmış bilgileri, becermekleri bellietmää yardım eder. Kantarlamak olabilir: *uroon herbir etapında, temanın sonunda kontrol işi yada testlemök, final (ekzamen), okul kontrol işi* (üüredici okul kontrol işini verer), *dışardan gelän kontrol işi* (Üüretmök Bakannı kontrol işini verer), *aazdan (sözlü), yazılı*.

Kantarlamak neetlerinin strukturasının sonuçları budur:

Kantarlamak neetlerinin strukturası 3 komponenttän kurulu:

1. İş nicä gerçekleener (nicä?)

2. İşlerin uurlarını hem kriteriyalarını beellietmök (nekadar?)

3. Becermeklär, angılarını üürenici läözüm göstereyin (ne?)

1. **Variantlar** bu türlü strukturalarlan açıklanêrlar: *ilk okumaktan sora (eni tekst), yazılı, sözlü, tekstin temelindä, kullanıp tablişayı, resimi* (yada başka yardımcı kolaylıkları).

2. **Başarıların kriteriyaları** olabilirler:

a. **sayısı** – *şifraların yardımınnan (konkret zaman içindä yada cuvabın uzunnuunda), proşentlerin yardımınnan gerçekleştiriler. Örnek: 5 minut, 25%, 6 sıra, 7 cümlä, 0,5 sayfa h.b.*

b. **kalitesi** – örneklär: *dooru, açık kısa, hronologiya sıralında, baş ideyaları sıralayıp, alfabet sıralında h.b.*

Kantarlamak metodları

1. *Tradişional*

- yazılı (test, sınışlar, diktant)
- sözlü
- ekzamen
- kontrol işi

2. *Alternativ*

- üürenicinin becermeklerini notalamak (faydalı informaşiya veriler, gerçekleştirmää deyni kantarlamak fişası, kontrol etmök listesi).

- *Portfolio*. Uroktan dışarı türlü metodların yardımınnan kazanılmış rezultatları hem denemekleri kaplêêr. Üürenicinin individual işini kontrol etmää yardım eder.

- *Araştırmak.* Bilgilerin yaratıcılığını kullanma yardım eder. Bir urokta konkret sınışların tamannanmasını izleer. İndividual hem grupada gerçekleştiriler (referat, kendibaşına iş h.b.)

Test tipleri

Sınış (item) = soruş + bekleyän cuvap

1. Alternativ seçimni sınış:

- Üürenicilär iki alternativadan dooru cuvabı ayırêrlar: dooru – yanniş (diil dooru), dooru – yanniş, oluş – fikir.

- Cümleyi oku. Dooru cuvabın bukvasını *G* yuvarlak içinä al. Cuvap dooru diil sä, *F* bukveyı yuvarlak içinä al.

G F Şiirin „Zamannärsın evim” autoru St.Kuroglu.

- Cümleyi oku. Oluş realsaydı, bukveyı *O* yuvarlak içinä al. Oluş bir fikir açıklarsaydı, bukveyı *F* yuvarlak içinä al.

O F *Yok istoriya halksız, nicä halk istoriyasız*

- Cumleyi oku. Cümleinin ikinci payı ilk payının dooru olduunu açıklarsaydı, bukveyı *D* yuvarlak içinä al. Yannişsaydı, bukveyı *Y* yuvarlak içinä al.

D Y *Baalayıcı, kendi başına söz payıdır.*

1.2. Çiftli sınaş

- İki direciktä verili inforaşıyayı uygun erleştirmää teklif eder.

Örneklär:

- Okçazların yardımınnan adlıkları *A* direciktän nişannıklarlan *B* direciktän birleştir.

- *B* direciktän yaratmaların adlarına *A* direciktän avtorlarını bul. Okçazlan birleştir.

A

N.Baboglu

S.Kuroglu

D.Tanasoglu

T.Zanet

B

„*Kismetliyim*”

„*Ekmek için söz*”

„*Mumnar saalık için*”

„*Bucak, Bucak...*”

„*Uzun kervan*”

A direciktän lafların *B* direciktän sinonim çiftlerini bulun. Okçazlarlan birleştirin.

A

1. gelmää

2. biyaz

3. savmaa

4. laf

5. ük

6. at

B

1. uzaklaşırmaa

2. söz

3. varmaa

4. ak

5. beygir

6. aarlık

Nota: Cuvapların sayısı ikinci direciktä taa çok lääzım olsun.

1.3. Birkaç cuvaplı (variantlı) sınaş.

- Bir cümlä (fikir) hem birkaç variant cuvap veriler. Üürenici dooru variantı seçer. Örnek:

- Dooru cuvabı yuvarlak içinä al:

Aşaadaki lafbirleşmelerindä izafet konstruktiasını bul:

A. Eşil kırlar

B. Üçär üürenici

C. Av eri

D. *İşlemää sever*

Nota. Cuvap konkret läözım olsun.

2. Cuvap açıklamak elementlerinnän sınışlar

2.1. Kısa cuvaplı sınaşlar

- Üörencilerä cümleyi doldursunnar teklif ediler. Örneklär.

Gagauz halkı Hederlez yortusunu nezaman kutlêêr? _____

Gagauz halkının senselä kökleri _____

2.1. Strukturalı soruşlar.

- Strukturalı soruş birkaç biri-birinä maanayca baalı soruşlardan kurulu.

- Temellenip tekstin temasına, soruşlara cuvap ediniz.

3. Açık cuvaplı:

3.1. Problemaları çözdürmök sınaşları.

- Problemaları çözdürmök için neetlär:

- Problemayı annamak;

- Problemayı çözdürmää deyni önemli informaşıyanın kazanılması;

- Gipotizaların (bakışların, fikirlerin) kurulması hem analizi;

- Problemayı çözdürmää deyni metodların açıklanması;

- Kısa raportun kurulması kazanılmış rezultatlar için;

- Genelleştirmök (çıkışlar).

Model: Bakışlarını açıklayıp, üöredici üörencilerä cümleyi-problemayı çözdürsünnär teklif eder.

Deyecez, Naturanın korunmaması, dünnä katastrofasına getirir – cümlä-problema.

3.2. Serbest cuvap (esse kurulması).

- Üörenciyä serbest cuvaplı (diil strukturalı esse) ya da birkaç variantlı cuvap (strukturalı esse): soruş, plan, resimnä h.b. kursun teklif ediler.

Strukturalı esse (denemä)

Kural:

İtem (sınış), angısı üörenciyä birkaç koyulu daavaya görä serbest cuvap kursun teklif ediler.

Sonuç:

1. Analiz, sintez hem becermeklerin/bilgilerin kullanılması.

2. İdeyaların açıklanması.

Tipologiya:

1. Sınırlı cuvaplı esse, konkret kaç laf oldunu, sıra, paragraf açıklamasınnan.

2. Geniş içindekili esse, konkret zaman içinde.

Aşaaada sıralanacak birkaç kantarlamak strategiyaları angıları yardımcı olur taa kolay hem haliz bellietmää üörencilerdä bilgi uuruu.

Gagauz literaturasının üöretmesindä aşaaadaki tradişional (aazdan hem yazılı) formaları üörencilerin bilgi kontrol etmesindä var:

- soruş-cuvap işleri;
- monologlar-fikirlemelär;
- annatmaların çeşitli soyları;
- personajın karakteristikası;
- ezber üörenmesi;

- aazdan annatmak;
- yaratma yazması;
- taktir yazması;
- literatūra temasına görä yaratıcı işlär;
- analitika karakterindä soruşların cuvap etmesi.

Ama üüredicidä läözüm olsunnar kontrol etmesinin (kantarlamasının) başka da formaları (lişeyistlerin literatūra bilgilerinin hem çeşitli oluşturulu kompetenşiyaların kontrol etmesindä):

- ayırı temalara görä zaçotlar;
- kontrol işleri, angılarında tekstin bütünnüünä yada bir payına analiz yapılêr;
- literatūra hem kritika statyaların temelindä türlü uurda referatların yazması;
- testlemäk.

Gagauz literatürasının hem gagauz dilinin üüretmesindä çıkışların en önemli kantarlamak obyektleri – lişeyistlerin seslemektä, lafetmektä, okumakta hem yazmakta oluşturulmuş bilgileri hem becermekleri.

Aazdan hem yazılı baalantılı sözlerin iki aspekti var:

- tekstin içindekilii;
- tekstin dili.

Tekstin içindekilii aşaaada verili parametralara görä kantarlanêrlar:

- temanın hem ideyanın doludan açıklaması;
- lişeyistlerin logikayca dooru annatması.

Tekstin dili bu aspektlerä görä kantarlanêr bölä: kullanêr mı lişeyist gagauz dilinin literatūra normalarını (leksikada, fonetikada, morfologiyada, sintaksistä).

Okumanın kantarlamasında esaba alınêrlar mı okumanın hızlılı (dooru, demekli, akıntılı okuması).

Seslemektä kantarlanêrlar lişeyistlerin becermekleri işidilmiş tekstin annamasında hem onun annatmasında; temasının, öz fikirinin, ideyasının bellietmesindä.

Gramatikada hem orfografiyada bilgilär hem becermeklär kantarlanêrlar dooru yapılı gramatika sınışlarına görä.

X-XII-nci lişey klaslarında gagauz dili üüreniler tekrarlamak temelindä, bakalavra ekzamennlerini başarılı vermää deyni. Buna görä aşaaada verili davalar çözülerlär:

- lişeyistlerdä gagauz dilinä, ana dili olarak, gogorluk oluşturulêr, neçinki bu dil başka dillerin arasında dünnä zenginniklerin birisiydir:
- lişeyistlär oluşturêrlar kendi bilgilerinin hem becermeklerini gagauz dilinin sistemasında, dil hem söz kompetenşiyalarını, gagauz dilini kullanarak, ilerletmää deyni;
- genel söz bilgilerin, becermeklerin hem kulturasının ilerlemesi hem incelemesi.

Lişey klaslarında bu davalar göstererlär neetlerin, bilgilerin, becermeklerin hem sınışların speşifika kantarlamasını.

Genel neetlerindän kaarä, angılarına girerlär dil, söz, komunikativ kompetenşiyaları, üürenmäk materialın bilmesi, üürenicilerin bilgi etişmemezliklerini esaba almak h.b., gagauz dilindä speşifika kontrolü da var. Lişeyistlär läözüm dil sistemasına görä üürensinnär, neçinki sade ozaman söz hem fikir ilerleer. Onnar läözüm tekstlerin çeşitli stillerini bilsinnär hem annasinnar.

Lişeyistlerin dil, söz hem komunikativ kompetenşiyaların kantarlamasında tekstin kompleks analizi büyük er kaplêr. Kontrolün bu forması yardım eder görmää, nicä, angı uurda üürenicilerin dil hem söz bilgileri oluşturuldular. Hep bu forma yardım eder predmetlärarası baalantılarının

problemlarını çözmää, neçinki lişey üüretmesindä önemlidir, nicä kabledilmiş bilgilär hem becermeklär türlü predmetlerin üürenmesindä gerçekleştirilerlär.

Lişeydä yaratıcı işlerin dä büyük rolü bilgilerin hem becermeklerin kantarlamasında var. Bu yaratıcı işlär – takrirlär hem yaratmalar. Bundan kaarä, o lişeyistlerdä, angıları dolay teoretik lişeylerinä bulgar, moldovan hem ukrain şkolalarından üürenmää gelerlär, belliki, üç yılın içindä (X, XI hem XII klaslarında) kurikulumu görä läüzümni bilgileri hem becermekleri pek zor oluşturmaa. Bu üzerä onnarlan läüzüm diktant yazmaa, bilgilerinä hem becermeklerinä kantarlamak yapmaa deyni.

Lişey klaslarında bilgilerin, becermeklerin hem sınışların kantarlaması aşaaada verili kriteriyalara görä geçer:

- temanın hem öz fikirinin arasında yakışmak;
- doludan hem biri-biri ardısora fikirlerin annatması;
- stilin birlii;
- demeklik;
- sözün leksika hem gramatika çeşitlii.

X-XII-nci lişey klaslarında lişeyistlerin dil, söz hem komunikativ kompetenşiyalarına kantarlamak yapmaa deyni, aşaaadaki formalar hem metodlar var:

- dildä konkret üürenilmiş temaların sonunda bilgilerä hem becermeklerä kontrol yapmak;
- semestranın hem yılın sonunda çıkış notası;

Bundan kaarä, başka da kantarlamak formaları var: testlär, tematika zaçotları, aazdan kontrol, kolokviumnar, yazı hem yaratıcı işlär.

Taa genişän bitki vakıtlarda bölä dä kantarlamak formaları kullanılêrlar: lekşiyalar, seminarlar, praktikumnar, konferenşiyalar, neçinki onnar lişeyistlerä kendibaşlında hem yaratıcı aaraştırmalarında taa çok kolaylık vererlär.

VI. BİR ÜRETİM BİRCİİNÄ YAPILAN DİDAKTİK PROJĖKTİNİN STRUKTURASI (ÖRNEKLÄR)

Üretim bircii	Speşifika kompetenşiyalar	Üretim birciinä girän temalar	Saatlar	Kalendaristik zaman(örnek)	Denemeklär
I. Halk yaratmalari.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Terbietmäk kompetenşiyası 2. Annamak kompetenşiyası. 3. Sözleşmäk kompetenşiyas 4. Becermeklerin kurulmak kompetenşiyası. 5. Lingvistika (dil araştıran) kompetenşiyası 6. Gagauz dilinin hem literaturasının, gagauz halkının kultura kompetenşiyası. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Masallar.</u> “İvançu”, “Dooruluk” 2. <u>Oguz dastannarından.</u> “Ergenekon”, “Oguz-Kagan”. 3. <u>Legendalar.</u> Coltay küüyünün legendası. Komrat kasabasının legendası. 4. <u>Halk türküleri.</u> Üsüzlük hem yabancılık türküleri. “Bucaktan seslär” toplamundan. 5. <u>Maanilär.</u> İki maani “Bucaktan seslär” toplamundan 	<p>3</p> <p>5</p> <p>1</p> <p>2</p> <p>1</p>	<p>12.09.2010</p> <p>14.09.2010</p> <p>15.09.2010</p> <p>18.09.2010</p> <p>18.09.2010</p> <p>22.09.2010</p> <p>23.09.2010</p> <p>25.09.2010</p> <p>27.09.2010</p> <p>29.09.2010</p> <p>29.09.2010</p> <p>01.10.2010</p>	<p>Bibliotekada üürenicilerin bakışlarına göre halk masallarını okumak.</p> <p>Dastannara uyan resimneri bulmak.</p> <p>Başka küülerin legendalarını anlatmak.</p> <p>Malilerdän başka halk türkülerini soruşturmak</p> <p>Birkaç maani üürenicilär kendileri kursunnar</p>

II. Söz teorisi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Terbiyetmek kompeteniyası 2. Annamak kompeteniyası. 3. Sözleşmek kompeteniyası 4. Becermeklerin kurulmak kompeteniyası. 5. Lingvistik (dil araştıran) kompeteniyası 6. Gagauz dilinin hem literaturasının, gagauz halkının kultura kompeteniyası. 	<p>Söz situatıyası. Sözde dil kolaylıkların uydurulması. Stil. Sözün stil normaları. Büünkü kiyatlarda gagauz dilinin stilleri: lafetmek stili, artistik stili, publiistik stili, ofițial-izmetçilik stili, bilim stili. Bilim stilinin janraları: 4 monografiya, statya, referenziya, anotațiya, referat, lekțiya, üürenmek kiyadı, diplom, seminar, kolokvium, diplom koruması, konferențiya, simpozium. Sözün aazdan hem yazılı formaları. Onnarın annamaya hem dil kolaylıklarına göre başkalaştırılması. Kiyat hem lafetmek stilleri. Metafora, epitet, giperbola, yaratırmak, alegoriya stil kolaylıkları gibi. Söz leksikası. Dialekt leksikası.</p>	<p>09.11.2010 10.11.2010 10.11.2010</p>	<p>Türlü situatıyalarını üürenicilerä deyni kurmak. Türlü stillerdä dokumentlärlän tanıştırmak. Başka-başka küülerin dialektinnän kasetaları seslemek.</p>	<p>teklif etmek</p>
III. Mina Kösä.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Terbiyetmek kompeteniyası 2. Annamak kompeteniyası. 3. Sözleşmek kompeteniyası 4. Becermeklerin kurulmak 	<p>1. Şüirlär. “Tarafım, çatlak erim” “Benim tarafım”, “Toprak bana dayak”</p>	<p>16.01.2011 16.01.2011</p>	<p>Mina Kösenin yaşamasından portretlärlän</p>	

	kompetențiyası. 5. Lingvistikă (dil araştıran) kompetențiyası 6. Gagauz dilinin hem literaturasının, gagauz halkının kultura kompetențiyası.	“Kismet sesleri” 2. <u>Annatmalar</u> . “Taş aalaması”	4	19.01.2011 21.01.2011	tanışmak. Mina Kösenin kiyatlarının bir sergi hazırlamak.
IV. Lafkuruluşu.	1. Terbietmâk kompetențiyası 2. Annamak kompetențiyası. 3. Sözleşmâk kompetențiyas 4. Becermeklerin kurulmak kompetențiyası. 5. Lingvistikă (dil araştıran) kompetențiyası 6. Gagauz dilinin hem literaturasının, gagauz halkının kultura kompetențiyası..	Lafın maanalı payları: kök hem afiks. Afikslerin çeşitleri. Afikslerin dooruyazılması. Vokal garmoniyasına görä afikslerin variantları. Afikslerdä vokal dönmesi. Konson garmoniyasına görä afikslär. Afikslerdä konson dönmesi. İkili konsonnar. Alınma (yabancı) lafların afikslenmesi. Sadä laflar. Afikslerin yardımınnan kurulu laflar. Katlı laflar. Katlı lafların dooruyazılması.	6	03.03.2011 04.03.2011 04.03.2011 06.03.2011 09.03.2011 11.03.2011	Morfologiyanın maanalı biriciklerinin tablılaşınan tanıştırmak. Afikslerdä vokal hem konson dönmesinin shemasını üürenicilärün barabar yapmâk. Katlı lafların kurulması hem semantikası için bibliotekada informațiya aaraştırmak.

Bir üretim birci için doludan didaktik planlamasının yazdırılması (kısa zamana didaktik proekti, tehnik proekti).

Nota: üretim birci pek geniş (büüksä), çok podtema kaplarsa, var nasıl onu iki yada üç paya bülümä, da ölä dersleri planlama. Zamani da üiredici en ilkin kalemmen yazar, sora yazılan, çünkü herbir etapta var nasıl taa çok yada taa az vakti gitsin, ama hep okadar dersin zamanındadışarı çıkmaa olmaz.

Data	Üretilen tema	subkompetençiyalar	İş çeşitleri	Kantarlamak	Didaktik kolaylıkları, minutilar.	Denemeler/ evdeki iş
12.09. 2010 14.09. 2010	Halk yaratmaları. 1. Masallar. “İvançu”,	Gagauz halkının folklorunun erini istoriyada bellietmek. Bilmek literatür terminlerini: masal, dastan, maani, öz fikir, kahraman, personaj, süjet, kompozitiya, yaratmanın içindekili	Teklif etmek, ki üretilen tablîyayı personajların ii hem kötü yaptıklarınınan doldursunlar. Masal, dastan, maani, fikra terminlerinin kurallarını açıklamak; Komentariya yapmakta literatür normalarını serbest kullanmak.	Bilgileri masallar için actual etmek. Diskusiya, konuşmalar (dialoglar, poliloglar), kurmak, analiz yapmak. Okunmuşa komentar hem interpretatiya yapmak. Başka halkın masallarınan üretilen masalı araştırmak. Personajlara karakteristik yapmaktır. Masalın içindekiliinä logikayca plan kurmak Soruşlara zengin cevap vermektir.	Payacan tehnologiyası, 3-4 minutilar. Fişacıklar kendi fikirlerini yazmak için. 10 minutilar. İş grupada. 12 minutilar Yaratılmak metotodu. 7 minutilar. Kendibaşına iş. 5 minutilar.	Gagauz halk masallarının sergisini hazırlamak

15.09.2010	“Dooruluk”	<p>soruş kurmak, içindekiliin olaylarını hem personajların yaptıklarını esaba almak.</p> <p>Gagauz halkının folklorunun erini istoriyada bellietmək.</p> <p>Bilmäk literatura</p>	<p>Masalın ayırı fragmentlerini becerikli interpretaıyalamak</p> <p>Teklif etmək, ki üürenicilär tabliıayı personajların ii hem kötü yaptıklarınnan</p>	<p>kötü ayırtmak</p> <p>Masalın içindekiliinä temellenip soruılara cuvap etmək.</p> <p>Ki masalı taa ii annamaa onun planını kurmak.</p> <p>Masalı rollerä görä annatmak</p> <p>Feedbakın geçirilmesi: ne üürendik, ne annadık, ne annamadık, neylän kayılız, neylän diiliz kayılı.</p> <p>Evdeki işin annaıtırılması.</p> <p>Notalamak.</p> <p>Bilgileri masallar için aktual etmək.</p>	<p>Tabliıanın doldurulması. İş çifttä.</p> <p>7 minut.</p> <p>Frontal sormak metodu.</p> <p>5 minut.</p> <p>İş çifttä.</p> <p>7 minut</p> <p>15 minut.</p> <p>4 minut.</p> <p>2-3 minut</p> <p>1 minut</p> <p>Payacan tehnologiyası, 3 minut.</p>	<p>Gagauz halk masallarının sergisini hazırlamak</p>
------------	------------	---	---	---	---	--

18.09.2010 18.09.2010	2. <u>Oguz dastannarin dan.</u> “ Ergenekon ”,	aklında tutmak. Dastannarin personajlarının erini gagauz tarihimizde erini bulmak. Dastannarin kahramannarına herakteristika yapmak. Dastannarin baalantularını istoriamızın momentlerinin bellietmək. Kendi düşünmeklerini halk yaratmalarına göstermək Dastan kahramannarını masal kahramannarınnan yaraştırmak	Üreñicilerin soruşlara cuvap vermäk. Eni laflarlan serbest cümlä temaya görä kurmak. Kendi fikirlerini logikayca dooru açıklamak. Becermək biri-birinä soruş koymak dastanın süjeti için. Esaba alınacak nicä üreñicilär dastanın planını kurêrlar.	Gagauz dastannarını halkının aklına getirmäk. Dastanı dikatlı okumak. Dastanı okuduktan sora eni lafları teksttän çıkarmak, onnarın maanasını açıklamak. Dastanı okuduktan sora biri-birinä soruş koymak.	koymak. 3-4 minut. İndividual iş. 2 minut. 25 minut. İş taftada. 5 minut. Bän sana, sän bana tejnologiyası. 5 minut. Annaştırmak metodu. 7 minut. 5 minut. İş çifttä 5 minut. Kendi fikirlerini açıklamak. 10 minut.	Dastannar için başka biblioteka kaynaklarında n okumak. Türlü resimneri yazdıran bu dastannarı bulmak.
--------------------------	--	--	---	--	--	---

momentlerinnän bellietmäk. Kendi düşünmeklerini halk yaratmalarına göstermäk Dastan kahramannarını masal kahramannarinnan yaraşturmak	dastanın planını kurêrlar. Personajlara kullanarak türli artistik kolaylıklarını.	biri-birinä soruş koymak. Ürediciylän dastanın içindekilini annaşturmak. Dastanın büüülü momentlerini açıklamak. Dastanın planını kurmak. Dastana kendi bakışlarını açıklamak.	Bän sana, sän bana tejnologiyası. 5 minut. Annařturmak metodu. 5 minut. 5 minut. İş çifttä 5 minut. Kendi fikirlerini açıklamak. 10 minut. İş grupada. 5 minut. 10 minut. Soruş-cuvap 2 minut. 2 minut. 1 minut. Test. 35 minut.			İş yannışlıklarla n 10 minut
	Testin kantarlamak dersi geçirilêcek.	Evdeki işin annaştırılması. Notalamak. Test yazmak.				

VII. METODİKA TEKLİFLERİ NİCÄ KURİKULUMA GÖRÄ OKUL KIYATLARINI KULLANMAA, Kİ ÜÜRENİCİLERDÄ BİLGİ BECERMÄK HEM DUYGU KOMPETENŢİYALARINI KURMAA.

Biliner, ki okul kiyadı diil sade bigi temeli üürenicilerä deyni, ama onun en önemli funktiyalarının biri odur, ani kurikulumda izlenän koyulmuş kompetenŢiyalar tamannasın, üüretim proŢesindä realize edilsin.

Annaşılı, ki okul kiyatları önemli er kaplêrlar üürenicilerin terbietmesindä, ama terbietmâk efektif olsun deyni, okul kiyatları lâazım tamannasınnar modernize edilmiş, enilenmiş kurikulumda bakılan temel, speŢifika hem subkompetenŢiyaları. Bu moment çok önemlidir, çünkü herbiri okul kiyadının kuralını, onun rolünü, izlenän neetlerini, strukturasını, tematik içindekiliini bilsin lâazım, sade ozaman var nasıl anayalım kurikulumun kompetenŢiyalarını okul kiyadı başarılı yapar mı. Herbir temanın açıklanmasında, annaştırılmasında en önemli, ki bilmää *nedän* çeketmää, *neyin* yardımınnan, *nekadar* hem *nicä* eni informaŢiya vermää. Bunnarı hepsini okul kiyadı kaplêr, çünkü okul kiyadı didaktik instrumentidir bütün didaktik proektindä. Temel informaŢiya da üürenicilerä deyni genä okul kiyadındadır. Okul kiyadına görä herbir üürenmâk teması açıklanêr hem sora da teoriya materialı praktikaya geçiriler, praktikada kullanılêr. Üürenicilär dä taa ii annêr ne onnar bilerlär hem neredä , nicä, nekadar var nasıl kendi bilgilerini kullansınnar.

Gagauz dili hem literatura kurikulumunda bakılan kompetenŢiyalarını realize etmää çekedincä, üüredici en ilkin lâazım:

- bellietsin gagauz dilindä hem literaturasında okul kiyatlarının kuralını metodika tarafından;
- inandırın, ki okul kiyatları üürenicilerä deyni bilgi temelini kurêrlar;
- dikatlı olsun kurikulumda verilän tematika içindekileri hepsi okul kiyadında var mi, varsaydı da nicä okul kiyadında o içindekilär üürenicilerä deyni annaştırılêrlar, onnarın yaş hem psikologiya uuruna uyêrlar mı;
- nekadar taa çok üüredici interaktiv modern hem tradiŢional metodları, tehnologiyaları, kantarlamak strategiyları, gagauz dili hem literatura derslerindä kullanacak, okadar taa ii eni material annaşılı olacak, artık üürenilmiş material da praktikada kullanılacak, üürenicilär, derslerdä darsımayceklar, üüretmâk-üürenmâk proŢesi dä efektif olacak, hepsi koyulmuş neetlär ders için gerçekleneceklär.
- bilsinnär okul kiyatlarına analiz yapmaa hepsi kantarlamak kriteriyalarına görä.

Bunnar hepsi esaba alınarsa, üürediciya kolay olur üürenicilerdä ilerletsin analiz, komentariya, klasifikaŢiya hem struktura yapmak kompetenŢiyalarını, üürenicilär bileceklär tabliŢaları doldurmaa önemli ideyalarlan, kendi araştırmalarının ideyalarını koorumaa becereceklär.

Elbetki üüredicinin hem üürenicilerin var hakı kullanmaa başka da bilim kaynaklarını eni informaŢiya kazanmakta hem üürenicilerdä kompetenŢiyaları kurmakta. Bölä bilgi kaynaklarınnan bilgi kazanmasında var nasıl olsunnar türlü dergilär, gazetalar, bilim kiyatları, artikollar angıları, ama mutlak olaceklar yazılı gagauz dilindä, hem açıklayaceklar konkret üürenilän temayı.

Ama temel teoriya hem pragmatika bilgilär, komptetenŢiyalar okul kiyatların yardımınnan kazanılêr.

Hazırladı:
Uzun Oxana,
bilim araştırmacısı,
İŞE